

פתח דבר

”יחידה יחדי נא אל אמונה והרבי שיר והיטיבי נגינה
הגות דתו יהי דתך ורשיון בכל עת שאלי לשפך תחנה
ויקל אז קנות כל הון ויקר בעיניך קנות חכמה ובינה”
(ר' יהודה הלוי, רשויות)

היטק, שאנו חבים לה הרבה מן הנוחות שאנו חיים בה ויש
בה כדי לפרנס כותב שורות אלו, מציגה בסמוי ובגלוי את
העבודות החדשה, הממכרת.

ממוקד מטרה, מרוכז מחשבה, יום אחר יום הוא עובד /
קם השכם, חוזר כליל, מותש, אוכד / נכבל בהטבות תנאי
שפע מסממים / ונכלא ככחדר זכוכית שנים אחר ימים /
מכלה את ימיו בחלום, ברעש, במציאות מדומה / ושוכח
את הפשוט, את הנוכח, את הדממה / יותר משהוא מתעסק
להשיג הרבה מהומה / הוא בורח משאלות של למה ולמה
באימה / לכאורה, מפקיד את עצמו באילוץ החיים בלית
בררות / למעשה מתאמץ להשיג מותרות / ואם יש לו כאלו,
חסרות אחרות / וכך אפילו ההכרחי נעשה בסבל ומהמורות /
מתאמץ להשיג עתיד רחוק וטוב / ושוכח את ההווה הקרוב
/ ומי יודע אם יזכה לחיות כדי הנאה ממחצית שאיפותיו /
ואם יזכה, יגיע באפיסת כוחותיו / שוכח לטפל בנצח ודוחה
מיום ליום את האמת / נקשר לדמיון רוחו, יציר כפיו, “אשר
הוא גם יצר הרע באמת” (המילים “אשר הוא יצר הרע באמת” לקוחים
ממ”נ ב,יב).

פושע בשפע, ונגוע בעונג. מי יפרוץ מעגל קסמים זה, ישיל
אסוריו מעליו ויכיר בחירותו-אחריותו. כמה נעים להיות עבד
באצטלה של אדון. ומה גדול הוא האיש, יהא אשר יהא,
אשר “פרק מצל צנארו על השבונות הרבים אשר בקשו
גני האדם” (סוף ספר זרעים).

היחלצות האדם ממעגל החיים, בו האדם הופך להיות מכור
ככל שהוא קונה יותר, אפשרית רק אם יחתים האדם את
תודעתו בחותם זיכרון קונו. נשגבה וגדולה רוח ה' באדם.
”עבד ה' הוא לבד חפשי”, כתב המשורר רבי יהודה הלוי. ואף
אם כלפי חוץ הוא חי כאחד האדם, רוחו בו לחיות באמת.
השגת תודעה זו נעשית במאמץ של השכלה והתבוננות, כפי
שהנחה הרמב”ם בסוף ספר המדע: “לפיכך צריך האדם ליחד
עצמו להבין ולהשכיל בחקמות ותבונות המודיעין לו את
קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג”. הרמב”ם פותח את
ספר קניין בדברי חכמה ובינה (ראה ביאורו שם), וגם אזהרת
חכמים, “וכל שלא חס על כבוד קונו - רתוי [ראוי] לו שלא
בא לעולם” (משנה חגיגה ב,א), נתפרשה על ידו בהתפעלות רבה
ובכיוון מחשבה זה:

התבונן בכיטוי הנפלא הזה האמור בעזר אלהי באמרו “כל
שלא חס על כבוד קונו”. הכוונה בזה, מי שלא חס על שכלו,

אודך ה' בכל לבי, אזמרה שמך אל עליון, קונה שמים וארץ,
עם סיוע ביאורו של הספר השנים-עשר ב”משנה תורה”
להרמב”ם, הלוא הוא ספר קניין, בתוספת ביאור, למען יהיו
הכל, קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב ובעל לב קצר,
קונים דעת וחכמה בתורת רבנו בכל הודם ותפארתם.

העיסוק בקניין קניינים חומרניים ממלא את רוב עולמם של
המון העם, ולא לחינם חתם הרמב”ם את ספר נזקים בתמרוך
אזהרה, “שמא ישתהה בשביל ממונו ויבוא לידי סכנה”,
ופתח את ספר קניין הבא אחריו בתמרוך המכוון את הקורא
להשתדל לקנות לעצמו קנייני אמת: חכמה ובינה.

רבנו הגדול מסתייג ממאמצי הסרק של הרבה מבני האדם
לקנות קניינים:

אין לך שטות גדולה מזו שאדם חלוש הנפש, בנין גופו רופף,
נוסע מקצה האקלים השני עד קצה הששי [=מקצה אחד של העולם
אל קצהו האחר] ועובר בימים בימי החורף ובמדברות בשרב
בקץ, ומסכן עצמו לחיות הטרף למיניהם כדי שאולי ירויח
דינר, וכאשר יקבץ מאותם הדינרין שמסר כל רוחו עליהם,
יתחיל לחלקם לאומנים לבנות לו יסוד איתן על בתולת קרקע
בסיד ואבנים, כדי להעמיד עליו בנין שיעמוד מאות בשנים,
והוא יודע ברור שלא נותר מחייו אפילו כדי לבלות בנין של
גומא, היש קלות דעת חמורה מזו?! (הקדמה לפה”מ).

רוב אכזבות האדם, ואולי אף כולן, נובעות ממאמצי לקנות
קנייני סרק. הבנת דבר זה באה לידי מיצוי בקביעת אמות
המידה המגדירות את הטוב ואת הרע:

אבל מה שיש לזה צרורות מור רבים ובגדים מוזהבים, וזה
אין לו המותרות הללו בחייו, אין בזה כל רע ולא עוול, וזה
אשר יש לו המותרות הללו לא השיג שום דבר נוסף בעצמותו
[כמהותו], אבל השיג דמיון שוא או משחק. וזה שהוא נעדר
מותרות החיים לא חסר לו מאומה חיובי, ולא העדיף המרבה
והממעט לא החסיר, “איש לפי אוכלו לקטו”. זהו מצב הרוב
בכל זמן ובכל מקום, ואין לשים לב לבודדים כמו שביארנו
(מ”נ ג,יב).

ספר קניין נחתם בהלכות עבדים, תופעה שהייתה נפוצה
בעולם הקדום, ובאה התורה והנחתה אותנו ללכת בדרך
אצילית ביחס לעבד, דברים שיש בהם תקנה לנזק ולחברה.
מהיבט אחר, אמנם התופעה הגסה של העבדות חלפה מן
העולם המודרני, אבל פנים אחרות באו לכאן, מעודנות
ומתוחכמות יותר. התעשייה עתירת הטכנולוגיה, המכונה

שהוא מנהל את חייו לפרטי פרטים. בכל אחד מהם, בכל מעשה, דבר קטן ודבר גדול, יש לתורה מסר. אין לנו ספר תמציתי וברור כספר "משנה תורה", שאפשר להתבונן בו ולהבין ממנו את התמונה הגדולה של היהדות המזמינה אותנו לעצב את תפיסת החיים.

• שלמי תודה •

אשבח עושי מצווה שנתאמצו לשם ה'. כדרכי, בכורת התורה מגיעה לד"ר יחיאל קארה הי"ו, חוקר בכיר באקדמיה ללשון העברית, אשר יגע על מלאכת הניקוד הקשה ואף הגיה וערך את לשון הביאור. תודה מיוחדת לשותפיי מ"מכון משפטי ארץ" שבעפרה בראשות הרב אברהם גיסר, שעמלו על הביאור וההגהה עד תום. הרב אריה יואלי ביאר כמעט את כל הספר, ויחד עם הרב אב"י ונגרובר, שביאר את הלכות שלוחין ושותפין, נשלם הביאור. בהגהת הדברים סייעו גם הרב איתי אליצור והרב דוד שטיינמן. עוד אודה לאנשי המכון: לרב חיים בלוך על עצותיו המאירות, ולרבנים ד"ר איתמר ורהפטיג והלל גפן על כתיבת הנספחים. תודות גם לרב בכור דזורייב על הביאור הראשוני של מחצית מהלכות שכנים, לרב אריה כהן על הגהת הלכות עבדים, לרב עמנואל מזרחי, שסייע בכל מאודו להבאת הספר לצורתו הסופית, ולהלל גרשוני על עריכת נוסח הרמב"ם.

מקום אתי להודות גם לצוות המורחב, שמכוחו מגיעים רעיונות ומילים לידי מעשה. בכורת התורות למר יצחק וייספיש על מאמציו המרובים בהפקת הספר ובליווי המסור של המפעל מתחילתו, בדבקות ובנועם. רוח ה' מלווה את פועלו. אצילות לבבו וחכמתו וטוהר כפיו הם לעצה טובה לי בכל צעד ושעל. שלוח מעלה הוא ואיש יקר שהמפעל כולו חב לו על חריצותו ודבקותו, והכל לשם שמים בהתנדבות. תודה לנאור ידעי ולמנחם מענדל שכטר שהפיקו מרגלית מתחת ידם, תוך הגהה מדוקדקת באמצעים מגוונים ומשוכללים, עד כמה שדינו מגעת. העבודה איתם הסבה לי עונג רב.

אודה גם לעוזרים ולמגייהם ר' משה ארנד ועופר חדר ולכל מי שהגיהו חלקים מן הספר, למחצה או לשליש או לרביע. תודה לעו"ד משה ליפשיץ הי"ו אשר תרם בנדבת ליבו להאצת מאמץ הביאור. ואסיים בשבחה של אכסניה של תורה, ישיבת "אור וישועה", בראשות מו"ר הרב אליהו רחמים זייני, אשר נטלה על עצמה את ניהול ההוצאה לאור. תהא משכורת כולם שלמה מעם ה' אלוהי ישראל, וזכות הנשר הגדול תהא חופפת עליהם.

ואחרונים חביבים, הלוא הם בני ביתי. יברך השם את נוות ביתי, ישמרה צור, המלווה את עבודתי הקשה במפעל זה, ואת ילדינו היקרים. יהי רצון שנהיה אנחנו וצאצאינו כולנו אוהבי השם ולומדי תורתו לשמה.

י"מ

חיפה, כסלו התשע"א

כי השכל הוא כבוד ה'. וכיון שאינו יודע ערך הדבר הזה שניתן לו, הרי הוא מופקר בידי תאוותיו ונעשה כבהמה. וכך אמרו: "מאי שלא חס על כבוד קונו"? זה העובר עברה בסתר. ואמרו במקום אחר: "אין המנאפים מנאפים עד שתכנס בהם רוח שטות". וזה אמת, לפי שבעת התאוה, איזו תאוה שתהיה, אין השכל שלם.

זהו קניני האמת, כמו שאמר החכם מכל אדם והעשיר המופלג (משלי ב, ג-ד):

אם תִּבְקֶשׁנָה כִּסְפָךָ וְכִמְטָמוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה
אָז תִּבְיִן יְרֵאתָ ה' וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא.

על דרך הביאור, כבר עמדנו בספרים הקודמים, ולכן נסתפק כאן בדברים המיוחדים לספר זה. אפשר שהלומד הלכות אלו יתאמץ ויבין את כולן, ולעולם לא ישאל את עצמו היאך אפשר להביאן לידי ביטוי בחיי המעש. לנוכח זאת, התאמצנו התאמצות יתרה להזמין את הלומד להבין את התמונה הגדולה של המשפט ויסודותיו, על אף המסגרת המצומצמת שקבענו לעצמנו. עשינו זאת הן על ידי ביאור הבוחר מונחים עכשוויים, כגון "מעסיק" ו"משקיע" במקום "בעל בית" ו"בעל המעות", וסיכומים וכותרות משנה המספקים מבט רחב על ההלכות, הן בצירוף נספחים המסייעים למימוש ההלכות בחיי המעש: חוזה מכירת דירה וחוזה מכירת רכב. אלו קוראים לאדם לממש את לימודו, כי כבר אמרו חכמינו ש"לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה" (אבות א, יז) ושהתלמוד קודם למעשה, מפני ש"התלמוד מביא לידי מעשה" (תלמוד תורה ג, ג).

אך נוסף על שייכותן של ההלכות הללו בחיינו, הרבה מהן נתפסות כמייגעות, "יבשות", שאינן מרוממות את הנפש בגלל היותן עמוסות פרטי פרטים. נדמה לי שחבל ההיחלצות ממחשבה זו הוא מאמר חכמים: "כל השונה הלכות, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שנאמר: 'הליכות עולם לו' (חבקוק ג, ג) - אל תקרי 'הליכות' אלא הלכות".

וכפי שכבר כתבתי בהקדמה לספר "משנה תורה" בכרך אחד (עיי' שם בהרחבה), משמעותה של אמירה זו אינה משחק מילים דומות (הליכות/הלכות) אלא עמידה על מהותה של ההלכה ועל ייעודה. שינון ההלכות מלאות הפרטים, רב כוחו (= "מובטח לו") להביא לסלילת שבילי מחשבת האמת בהבנת המציאות ולידי תפיסה נכונה של החיים (= "הליכות עולם"). עיון במקורו של הפסוק מגלה שנושא הפסוק אינו הצדיק כי אם ה', הפועל בעולם ומנהיגו. חכמים הסבו פסוק זה ודרשוהו על מי ששונה הלכות, מפני שהוא הולך בדרכו של ה' (עיי' הלכות דעות א, יא-ד). ואכן מטרתו של האדם להבין את דרכו של ה' בעולם (הליכות ה' בעולם) ע"פ התורה, ומתוך כך לעצב את חייו (הליכות עולמו של הלומד) כשם